

- 1–22. <http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/> (21.11.2012).
- LEWIS, MICHAEL 1993: *The lexical approach. The state of ELT and a way forward*. London: Language Teaching Publications.
- METSLANG, HELLE 1994: *Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39. Oulu: Oulun yliopisto.
- ODLIN, TERRENCE 1989: *Language transfer. Cross-linguistic influence in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PIENEMANN, MANFRED 1998: *Language processing and second language development. Processability theory*. Studies in Bilingualism 15. Amsterdam: John Benjamins.
- RASIER, LAURENT – HILIGSMANN, PHILIPPE 2007: *Prosodic transfer from L1 to L2. Theoretical and methodological issues*. – *Nouveaux cahiers de linguistique française* 28 s. 41–66.
- REMES, HANNU 1995: *Suomen ja viron vertailevaa taivutustypologiaa*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2009: *Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutusmorphologiaa*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora 90. Oulu: Oulun yliopisto.
- RINGBOM, HÅKAN 1987: *The role of the first language in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- 2007: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- SINGLETON, DAVID 2000: *Language and the lexicon*. London: Arnold.
- VOIONMAA, KAARLO 1993: *On the semantics of adult verb acquisition*. Göteborg: University of Göteborg.

Apua asioiville suomenoppijoille

Johanna Tanner: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus. Pyyntöt S2-oppikirjoissa ja autenttisisa keskusteluissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. 212 s. ISBN 978-952-10-7902-3.

Suomen asema kohdekielenä on noin 50 viime vuoden aikana ratkaisevasti muuttunut. Vuonna 1965 maahanmuuttajataustaisia oli noin 8 000, kun taas vuonna 2011 heitä oli yli 180 000. Kun kielenoppijoiden määrä on kasvanut, on tarvittu nopeasti materiaalia eri-ikäisille ja erilaista koulutusta saaneille ihmisille.

Äidinkieliä on monia ja lähtökulttuureita lukuisia. Uusi tilanne on vaatinut tutkimusta, ja morfologisesti rikkaan kielen salojen selvittäminen vieraan kielen näkökulmasta on ollut välttämätöntä. Vähitellen tutkimuksessa on kiinnostuttu myös syntyperäisen ja ei-syntyperäisen suomen puhujan välisestä kommunikatiosta: mitä oppijan on tiedettävä kielenkäytöstä, sen laadusta ja variaatiosta? Enää ei opetuksen päätavoitteena ole pelkkä muotojen korrekti hallinta, vaan oppijan olisi mahdollisimman pian suoriuduttava arkisista keskusteluista. On

opeteltava muun muassa tilanteittain soveliaan käytöksen hallintaa, puheenvuorojen rakentamista ja vuorovaikutuskeemojen tuntemusta. Nämä taidot ovat sosiaalisen kanssakäymisen keskeisiä rakenneaineiksia.

Johanna Tannerin väitöskirjan teema liittyy kiinteästi maahamme pysyvästi muuttaneiden jokapäiväisiin viestintätarpeisiin. Jo varhaisessa vaiheessa kakkoskielisten on osattava toimia erilaisissa asiointitilanteissa. Suullisen viestinnän kehittämisessä erilaisten dialogien tuottamisen harjoittelulla onkin tärkeä osuus luokkahuoneopetuksessa, jolloin mallina usein ovat S2-oppikirjojen dialogit. Tannerin tutkimusaiheena ovat nimenomaan niihin sisältyvät pyynnöt. Hän ei kuitenkaan tyydy pelkästään oppikirjatekstien analyysiin vaan haluaa selvittää, miten simuloituiden ja autenttisten dialogit suhteutuvat toisiinsa ja millaiset muuttujat selittävät eroja.

Pyytäminen tutkimuskohteena

Pyytämisen valinta tutkimuskohteeksi on opettamisen ja oppimisen näkökulmasta perusteltua. Tavarain ja palvelun pyynnöt ovat asiointin olennainen osa, ja koska puhuja pyrkii sopeuttamaan ilmaisunsa esimerkiksi puhutellun tai halutun palvelun laadun mukaan, käytettyjen kielellisten resurssien vaihtelu on runsasta ja kiinnostavaa. Tanner keskittyy ensisijaisesti verbinmuotojen analyysiin mutta käsittelee myös pyynnön sekventoitumista. Koska pyynnöt usein ovat jossain määrin tungettelevia, niihin yleensä liittyy kohteliaisuutta, joka – tai jonka puuttuminen – on yhtenä tutkimuksen ulottuvuutena. Kohteliaisuuden tutkiminen on Suomessa vähäistä, joten sen mukanaolo on erityisen hyödyllistä.

Tannerin halu kontrastoida oppikirja- ja autenttiset dialogit näkyy tutkimuskysymyksissä. Ensimmäinen tavoite on kuvata oppikirjadialogeihin sijoittuvien pyyntöjen kielentämisen tavat ja tilanteinen variaatio, ja toiseksi esimerkkipyntöjen edustavuutta punnitaan vertailemalla niitä autenttisten keskustelujen pyyntöihin. Kolmantena on sinänsä hankala kysymys kummankin dialogityypin muotoiluun ja niiden välisiin potentiaaliin eroihin vaikuttavista tekijöistä. Neljänneksi Tanner pohtii, millaiseksi vuorovaikutus dialogeissa rakentuu, millaisia malleja välitetään ja millaiseksi hahmottuu kuva tilanteisiin soveltuvasta ja kohteliaasta kielenkäytöstä. Koska pyynnöt ohjaavat puhutellun toimintaa, niitä on mahdotonta käsitellä pelkästään verbinmuotojen kautta, ja kielenkäyttöön ulottuvuus laajentaakin tarkastelua riittävästi. Tutkimuskysymyksiin vastataan kahdessa aineistossa analysoivassa pääluvussa: ”Pynnöt asiointidiologeissa ja autenttisissa asiointikeskusteluissa” (luku 3) ja ”Kohteliaisuus asiointitilanteissa” (luku 4).

Vastattavien kysymysten runsaus johtaa väistämättä siihen, että Tannerin tutkimus on monipohjaista. Pyyntöjen muotojen tarkastelu kytkeytyy perinteiseen suomen kielioppiin, kun taas tilanteinen vaihtelu ja vuorojen rakentuminen linkittyvät vuorovaikutuksen tutkimukseen ja keskusteluanalyysiin. Lisäksi valittu aineisto, S2-oppikirjojen dialogit, tuo mukanaan oppikirjatutkimuksen. Pyyntöjen olemus kuulijan kasvoja jossain määrin uhkaavana toimintana on puolestaan sidoksissa (epä)kohteliaisuuteen, yhteen pragmatiikan ydinalueista.

Tanner asemoi itsensä melko hyvin tutkimuskentälle, jossa edellä mainitut näkökulmat kohtaavat. Hän nostaa esille oppikirjadialogien ”välimuotoisuuden”:

ne jäljittelevät puhuttua kieltä, mikä puoltaa yhteyksiä sekä tekstin- että keskusteluntutkimukseen. Yhtenä soveltuvana tulkinnallisena lähtökohtanaan Tanner pitää keskusteluanalyysia, koska ”epä-aitoudestaan” huolimatta oppikirjadialogit toimivat esimerkkeinä asiointitilanteiden vuorovaikutuksesta. Hän korostaa, että keskusteluanalyysi on hänelle apuväline, sillä hän ei tutki dialogeja varsinaisesti keskusteluanalyttisistä näkökulmasta eikä pyri löytämään keskustelun rakentumisen lainalaisuuksia.

Väitöskirjan kokonaisrakenteen kannalta on ongelmallista, että (epä)kohteliaisuustutkimuksen tarkka esittely sijoittuu vasta luvun neljä alkuun. Kuitenkin jo luvussa kolme käsitellään ilmiöitä, jopa jaoteluja, jotka liittyvät kohteliaisuusteoriaan. Pyyntöjen laadullista vaihtelua eriteltäessä käytetään esimerkiksi käsitteitä *tilanteeseen soveltuva* ja *(epä)kohtelias* (Watts 2003), mutta niiden välistä eroa ei tässä yhteydessä luonnehdita. Tanner selittää puhujan valintoja myös sen perusteella, aiheutuuko pyynnön täyttämisestä puhutulle erityistä vaivaa. Tuotettu haitta (esim. Leech 1983), impositiivisuuden määrä, on yksi keskeisimmistä vanhemman kohteliaisuusteorian kiinnkohdista, josta mainitaan vasta luvussa neljä. Näin pyyntöjen taustalla todistettavasti vaikuttava seikka irrotetaan siitä viitekehuksesta, johon se luontevasti kuuluu. (Epä)kohteliaisuuden syrjäyttäminen pyyntöjen muotoiluun vaikuttaneiden tekijöiden esittelystä tuntuu paikoin väkinäiseltä ja johtaa samojen asioiden päällekkäiseen pohdiskeiluun, luvussa kolme ilman kohteliaisuusaspektia ja luvussa neljä sen kera.

Tannerin tutkimusote on ensisijaisesti kvalitatiivinen. Kun kyse on kuitenkin kahden aineiston vertailusta, lukija toivoo tarkkoja tietoja niiden eroista ja yh-

täläisyyksistä. Kuten Tanner itse huomauttaa, dialogiaineisto ja autenttinen aineisto eivät ole keskenään kovin vertailukelpoisia, koska dialogiaineistosta usein puuttuu taustainformaatio eikä koko aineiston luokittaminen esimerkiksi tilannetyypeittäin siten onnistu. Heikko vertailtavuus vie osittain pohjan tutkimuksen kvantitatiiviselta analyysiltä. Ja kaumiin tarkastelua vaikeuttaa sekin, että eri materiaaleja koskeva tieto annetaan absoluuttisina lukuina. Lukijan on usein tyytyminen varsin epätarkkoihin toteamuksiin, joiden mukaan jotkin muodot ovat *melko* tai *hyvin yleisiä*.

Pyyntöjen laadusta

Tanner osoittaa luvussa kolme runsain esimerkein, että pyyntöjen kielennysten taustalla on hyvin moninaisia muuttujia. Lausuman laatuun vaikuttaa se, pyydetäänkö palvelua vai tavaraa, rasittaako pyynnön toteuttaminen puhuteltua odotettua enemmän, onko tilanteessa toimiminen vahvasti konventionaalistunut ja millaiset puhunnokset edeltävät pyyntöä. Myös osallistujien välisellä suhteella, pyytäjän iällä ja sukupuolella sekä fyysisellä tilalla on merkitystä. Tannerin analyysi paljastaa kiinnostavia yksityiskohtia, ja argumentointi on asiantuntevaa. Oppikirjadialogien ja autenttisten asiointikeskustelujen väliset erot tuodaan selvästi näkyville. Oppikirjadialogien osittainen epäluontevuus johtuu siitä, että samalla harjoitellaan tai kerrataan jotain kielioppiasiaa.

Tanner tutustuttaa lukijan muun muassa eri verbinmuodoin toteutettuihin pyyntöihin. Esimerkiksi *ottaa*-verbi on käytössä sekä jäljitellyissä että aidoissa dialogeissa: *Otan 300 grammaa kalkkunaleikettä. Haluta*-verbin yhteydessä

modusvalinta on ratkaisevaa: indikatiivi on ehdottomuudessaan ja velvoittavuudessaan selvästi epäkohteliaampi tai afektisempi kuin konditionaali. Yllättävästi *haluaisin*-pyynnöt ovat autenttisisissa tilanteissa harvinaisia. *Minun pitäisi*-rakenne on puolestaan luonteeltaan valmistelevampi ja epäröivämpi. Pyyntö tuntuu olevan vasta kehkeytyessä, sen tarkka kohde on epäselvä, tai sen lähde ulkoistetaan: jokin tai joku on puhujan tarpeen takana. Ylipäänsä sen, miten suureksi toiselle tuotettu haitta arvioidaan, on todettu vaikuttavan pyynnön kielennykseen.

Pyynnön ilmaisemisen kysymyslauseella on katsottu lisäävän puhutellun valinnanvapautta, mikä kuitenkin on useimmiten näennäistä. Hieman yllättävästi kysymyslauseen käyttö on harvinaista oppikirjadialegeissa. Tyypillisesti kysymyspyynnöt sijoittuvat palvelujakson alkuun. Niihin liittyvät verbit *saada* ja *voida*, jotka autenttisisissa dialogeissa ovat harvinaisia. Tanner pitää *saada*-verbin käyttöä joskus mahdollisesti jopa ylikohteliaana. Käyttäytymisen kohteliaisuusasteen arvottamisessa on tietysti syytä olla varovainen: pienten aineistojen perusteella ei saada vielä näkyviin yhteisön tilanteisia ”normeja”, sillä ne varioivat runsaasti puhujan sosiaalisen aseman, koulutuksen, sukupuolen, iän ja asuinympäristön mukaan.

Pyyntö on ilmaistavissa pelkällä nominilausekkeellakin. Tällaiset mini-ilmaukset ovat oppijoiden kannalta vaikeimpia, koska yhtäältä niiden sopivaa käyttöä, toisaalta tulkintaa edistävät myös kulttuuriset käytänteet, tekstin ulkopuoliset asiat, kuten erilaisten skeemojen (esim. ravintolaskeeman) tuntemus. Oppikirjadialegissa asiakkaan suutarille osoittama repliikki ”*Korkolaput!*” ei palvele kielen-

oppijaa hyvänä mallina ilman varoitusta siitä, että häntä voidaan pitää työkeänä, jos lausumaa ei pehmennetä vähintään nonverbaalisin keinoin.

Pyynnön muotoiluun vaikuttaa paitsi konteksti myös koteksti. Pyyntö voi olla osa pidempää sekvenssiä. Usein pyynnön toteutumista varmistellaan jo edeltävässä puheenvuorossa. Tanner ei pidä esikysymyksiä pyyntöjen lievennyksinä, mikä hänen esimerkkiensä perusteella vaikuttaa oikealta päätelmältä: tavoitteena on pikemmin taata asioinnin sujuva eteneminen.

Tanner pyrkii löytämään tavan analysoida asiointitilanteiden (epä)kohteliaisuutta, jota hän ei pidä lähtökohtana vaan seurauksena. (Epä)kohteliaisuusteoria on esitelty perusteellisesti, ja myös aivan viimeisimpiä lähteitä (esim. Culper 2011) on hyödynnetty. Asiakaspalvelija ei välttämättä reagoi epäkohteliaisuuteen, joten puhutellun asennoitumista ei voi käyttää kriteerinä kohteliaisuuden arvioinnissa. Mahdollisimman suuren autenttisen materiaalin avulla on ainakin selvitettävissä, mikä on tyypillistä. Näin tosin saadaan tietoa vain tilanteittain sopivista tavoista pyytää, mutta kohteliaisuuteen tai yli- ja epäkohteliaisuuteen ei päästä käsiksi.

Oppikirjakontekstin ja kohteliaisuuden välinen suhde kytkeytyy pyyntöjen kielennykseen: dialogien vuorovaikutusmallit ovat kiinteästi sidoksissa oppikirjan progressioon. Mikäli ainoa opetettu modus on indikatiivi, pyynnöissä ei esiinny konditionaalia niissäkään yhteyksissä, jossa se olisi sopivin vaihtoehto. Oppikirjoissa on kaiken kaikkiaan yllättävän vähän kohteliaisuutta käsittelevää metapragmaattista tietoa. Ohjeita annetaan puhuttelusta, ja konditionaalien ja indikatiivin kohteliaisuuseroista on mai-

nintoja, mutta kohteliaisuus käsitteenä tai sen kontekstisidonnaisuus on esillä vain muutamassa kirjassa.

Ihannediologi?

Mikä ylipäänsä olisi ihanteellinen esimerkkidiologi; onko otettava huomioon dialektit ja sosiolektit? Yksi oppikirjadialogien epäautenttisuuden ulottuvuuksia on niille luonteenomainen yleiskielisyys. Kaiken kaikkiaan oppikirjadialogeista kuvastuva kanssakäyminen on ongelmatonta; ne ovat yleensä ennustettavia ja sujuvia, ilman epäröintiä, ilman päällekkäispuhunutta. Yhtäältä oppikirjadialogien on korvattava puuttuva nonverbaalinen viestintä runsaalla kielellisellä tuotoksella, toisaalta autenttiselle puheelle tyypilliset pikkusanat ja teemaattisten siirtymien merkinnät puuttuvat. Kuinka paljon ylipäänsä onnistuneen vuorovaikutuksen edellytyksiin on opeutuksessa mahdollista paneutua?

Oppikirjadialogien laatu on pulmallinen asia. Nimenomaan aikuisille S2-opiskelijoille asiointi saattaa edustaa ainoaa kontaktia natiiviväestön kanssa, joten erilaisten tilanteiden harjoittelu on mielekästä. Tanner kyseenalaistaa perustellusti autenttisten tekstien käytön sellaisenaan oppimateriaalina. Hän korostaa edustavuutta: keräämällä riittävästi keskustelumateriaalia erilaisista tilanteista olisi mahdollista selvittää niille tyypillisimmät kielelliset toimintatavat. Näin autenttiset tekstit edistäisivät luontevien dialogien luomista. Tannerin osoittamat erot aitojen ja jäljiteltyjen dialogien välillä todistavat, ettei oppikirjan laatijan intuitio aina ohjaa parhaaseen mahdolliseen tulokseen.

Tähdellinen kysymys on myös se, ken kannalta kieli on sopivaa tai sopima-

tonta. Ei-syntyperäiseltä odotetaan kohteliaampaa käytöstä kuin natiivipuhujalta. Opetuksen on kuitenkin annettava riittävästi tietoa toimivista käytänteistä, ettei kakkoskielinen ole tietämättömyytään töykeä. Huomionarvoista on myös se, että tullakseen kohdelluksi ”meinä” kielenoppijan olisi päästävä irti epäluontevista vuorovaikutusmalleista. Lisäksi maahanmuuttajataustaisten tulisi näkyä oppikirjojen dialogeissa, jotta he eivät jää vieraksi, ”toisiksi”. Ei ole samantekevää, millaisia vuorovaikutusmalleja oppimateriaalissa tuotetaan. Mikäli oppikirjojen välittämä kuva kielestä ja sen puhujista on suppea, oppijalle ei anneta välineitä ottaa haltuun kielen sosiaalista todellisuutta ja variaatiota.

Jatkotutkimusmahdollisuuksia Tanner nimeää monia. Tärkeää olisi esimerkiksi selvittää, miten oppikirjadialogeja käytetään oppitunneilla: miten niiden katsotaan liittyvän oppimiseen, miten vuorovaikutus ja oppiminen toimintana yhdistyvät oppikirjojen ympärille? Paitsi Tannerin esiin nostamista asioista tarvittaisiin tietoa myös kakkoskielisten näkemyksistä. Mitä he haluavat oppia vuorovaikutuksesta, ja millaisia malleja he kaipaisivat?

Johanna Tannerin väitöskirja todistaa paneutumisesta kohteeseen. Hän on joutunut syventymään tavallista runsaampaan lähdekirjallisuuteen, sillä hänen tapansa lähestyä aihetta saa vaikutteita monista erilaisista tutkimustraditioista. Pyynnöistä Tanner antaa moniulotteisen kuvan, josta sekä kielelliset piirteet että kohteliaisuuden vaikutus pyytämisen laatuun hahmottuvat selkeästi. Tannerin aihe on yhteiskunnallisesti relevantti ja käytännönläheinen. Niin S2-opettajat kuin S2-materiaalin laatijatkin kykenevät hyödyntämään saatuja tutkimustuloksia.

Samalla hyötyvät myös suomenoppijat: asioiminen on tärkeä taito, ja sen hallinta helpottaa maahanmuuttajataustaisen elämää ja estää hänen syrjäytymistään. Sovellusmahdollisuudet ovat yksi väitöskirjan kiistattomista ansioista, mutta se on teoreettisestikin vakuuttava. Siinä testataan monia tapoja lähestyä vertailtavien asiointitilanteiden dialogeja sekä erityisesti postmodernin kohteliaisuusutkimuksen soveltuvuutta uudentyyppisen aineiston analysointiin.

PIRKKO MUIKKU-WERNER
etunimi.sukunimi@uef.fi

Lähteet

- CULPEPER, JONATHAN 2011: *Impoliteness. Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LEECH, GEOFFREY N. 1983: *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- WATTS, RICHARD J. 2003: *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tekstin kokonaisrakenne ja kappalejako monitieteisessä tarkastelussa

Johanna Komppa: *Retorisen rakenteen teoria suomi toisena kielenä -ylioppilaskokeen kirjoitelman kokonaisrakenteen ja kappalejaon tarkastelussa*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. 218 s.
ISBN 978-952-10-8163-7.

Johanna Kompan väitöskirja antaa lukijalleen yhteiskunnallisesti merkittävää pohdittavaa: miten voitaisiin ylioppilaskokeeseen valmentavassa suomi toisena kielenä -opetuksessa parantaa ei-äidinkielisten opiskelijoiden jatko-opintokelpoisuutta? Kompan konkreettiset opetuksen ja koetehtävien uudistamiseen liittyvät pohdinnat voisivat johtaa muutoksiin, jotka edistävät opiskelijoiden tasa-arvoa.

Kompan tutkimus on retorisi-lingvististä tekstintutkimusta suomi toisena kielenä -oppimisen (myöhemmin S2) kontekstissa, aineistona ylioppilaskirjoitus-

ten kirjoitelmat vuodelta 2001. Kirjoitetun kielen ja tekstintutkimuksen asema täydentyy retoriikan tutkimuksella. Retoriikan teoriaan kuuluu taustaoletus, että kirjoittaja tekee tarkoituksellisesti valintoja tekstiinsä. Voidaankin kysyä, mikä on ylioppilaskokelaan valintojen tarkoitus hänen kirjoittaessaan kirjoitelmaa: noudattaa koetehtävän kirjoittamisen ohjeita vai vakuuttaa opettaja asiasisällöstä ja sisällön välittämisen taidosta – vai molempia? Viestinnän retoriset tarkoituserät ovat tutkimuksen keskiössä tutkimuksen nimen perusteella, mutta itse tutkimuksessa retorista vuorovaikutuksellisuutta ei käsitellä erikseen. Tutkimus keskittyy kirjoitelmien kokonaisrakenteeseen ja tekstiä rakentaviin osiin sekä osien retorisiin suhteisiin.

Vuonna 2012 on Suomessa käyty keskustelua sekä äidinkielisestä ylioppilaskokeesta että S2-kokeesta. Keskustelua